

Archeologienota Gent – Apostelhuizen

Natasja Reyns

Bornem
2023

Colofon

Rapporten van het archeologisch onderzoeksbureau All-Archeo bv
Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Auteurs: Natasja Reyns

All-Archeo bv
Woestijnstraat 45
2880 BORNEM

Wettelijk depot nummer
D/2023/12.807/240

© All-Archeo bv

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de opdrachtgever.

All-Archeo bv aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
2	Verslag resultaten bureauonderzoek	5
2.1	Administratieve gegevens	5
2.2	Archeologische voorkennis	6
2.3	Onderzoeksopdracht	7
2.3.1	Vraagstelling en randvoorwaarden	7
2.3.2	Beschrijving geplande werken	8
2.3.3	Werkwijze	21
2.4	Assessmentrapport	21
2.4.1	Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied	21
2.4.2	Historische beschrijving van het onderzochte gebied	26
2.4.3	Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader	33
2.4.4	Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese	38
2.4.5	Afweging noodzaak verder vooronderzoek	39
3	Samenvatting	41
4	Bibliografie	42
4.1	Publicaties	42
4.2	Websites	42
5	Bijlagen	43
5.1	Archeologische periodes	43

1 Inleiding

De archeologienota werd opgemaakt naar aanleiding van de aanvraag van een omgevingsvergunning waarbij de totale oppervlakte van de ingreep in de bodem 100 m² of meer beslaat, de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en waarbij de betrokken percelen binnen een archeologische zone liggen, opgenomen in de vastgestelde inventaris van archeologische zones,¹ zoals bepaald in artikel 5.4.1 van het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013. Het gaat om de archeologische zone 'Historische stadskern van Gent'. Het onderzoeksgebied valt niet binnen een beschermde archeologische site, noch binnen een gebied waar geen archeologisch erfgoed te verwachten valt.² Het gebied valt ook binnen de Unesco Werelderfgoed Bufferzone voor het Belfort, lakenhal en Mammelokker.³

Alle coördinaten die weergegeven worden, zijn uitgedrukt in Lambert 72, tenzij anders vermeld.

De uitvoering van vooronderzoek zonder ingreep in de bodem gaat steeds de uitvoering van vooronderzoek met ingreep in de bodem vooraf. Het doel van een archeologisch vooronderzoek wordt immers met een minimum aan destructie van het archeologisch erfgoed bereikt.

¹ <https://geo.onroerenderfgoed.be>

² <https://geo.onroerenderfgoed.be>

³ <https://geo.onroerenderfgoed.be>

2 Verslag resultaten bureauonderzoek

Het doel van de archeologische bureaustudie is de aanwezigheid, aard en bewaringsomstandigheden van de archeologische monumenten te kunnen inschatten, de landschappelijke opbouw van het gebied te kennen, om de impact van de werken op het aanwezige archeologische erfgoed in te schatten en daaruit concrete aanbevelingen te formuleren voor de verdere prospectiestrategie.

2.1 Administratieve gegevens

Projectcode: 2023J86

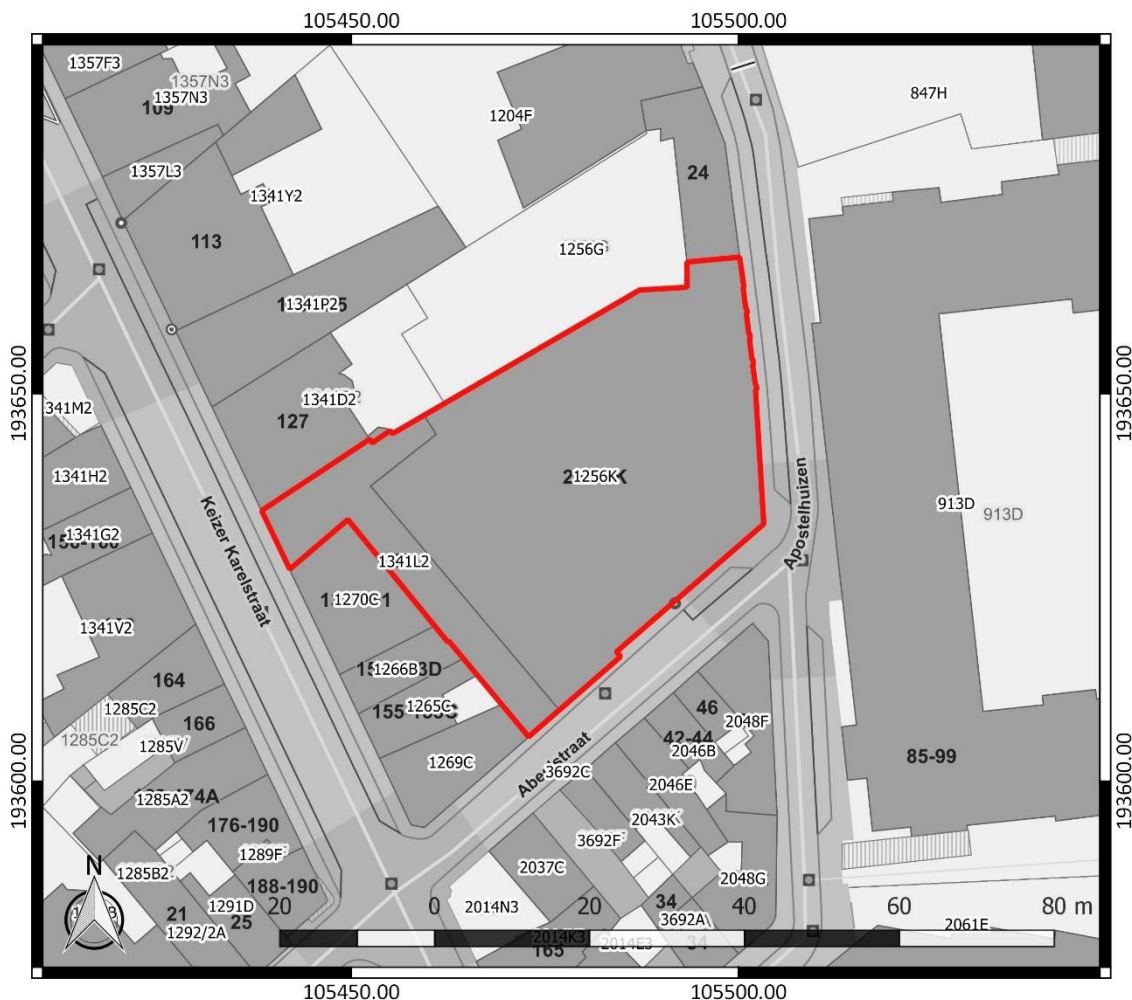
Erkend archeoloog: All-Archeo bv, OE/ERK/Archeoloog/2015/00018

Locatie (provincie, gemeente, deelgemeente, adres, toponiem): Oost-Vlaanderen, Gent, Apostelhuizen, Visserij

Bounding box x/y Lambert 72 coördinaten:

- 105438.43, 193605.74
- 105503.27, 193667.63

Kadastraal plan:

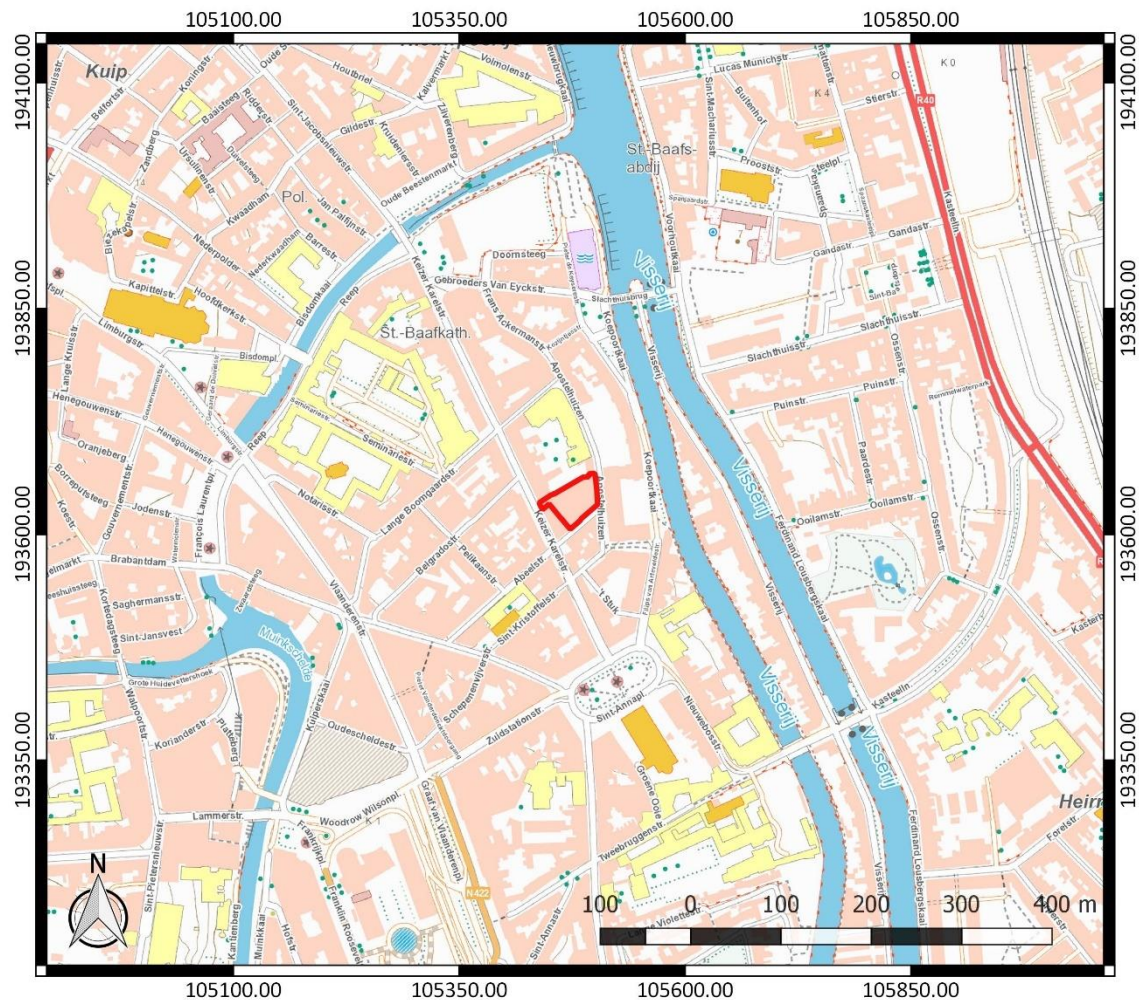

Figuur 1: Kadastraalplan met aanduiding van het onderzoeksgebied in rood (www.geopunt.be)

Kadastrale percelen: Gent, Afdeling 4, sectie D, nummer 1256K en 1341L2

Oppervlakte onderzoeksgebied: ca. 2006 m²

Topografische kaart:

Figuur 2: Topografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.dov.vlaanderen.be>)

Begin- en einddatum uitvoering onderzoek: 15/03/2021 – 16/10/2023

Relevante termen uit de thesauri bij de Inventaris Onroerend Erfgoed: bureauonderzoek, middeleeuwen, nieuwe tijd, akkerland, grasland

Verstoorde zones: er zijn momenteel geen reeds gekende verstoorde zones.

2.2 Archeologische voorkennis

Voor het onderzoeksgebied werd in het verleden reeds een archeologienota opgemaakt (ID 18102, zie hoofdstuk 2.4.3). Naar aanleiding van wijzigingen in de geplande werken, diende een aangepaste archeologienota opgemaakt te worden.⁴

⁴ Van Buggenhout 2021

2.3 Onderzoeksopdracht

2.3.1 Vraagstelling en randvoorwaarden

Naar aanleiding van de geplande werken ter hoogte van het onderzoeksterrein werd een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd. Hierbij staat de vraag centraal wat de impact zal zijn van de geplande werken op het archeologisch bodemarchief. Op basis daarvan wordt een afweging gemaakt of verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig is.

Volgende onderzoeksvragen worden behandeld:

- Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein?
- Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?

Randvoorwaarden: de huidige bebouwing wordt voornamelijk omgevormd, waarbij slechts binnen delen van het onderzoeksgebied bodemingrepen gepland worden (Figuur 3). Het betreft een zone van ca. 1700 m².

Figuur 3: Situering van de geplande bodemingrepen, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

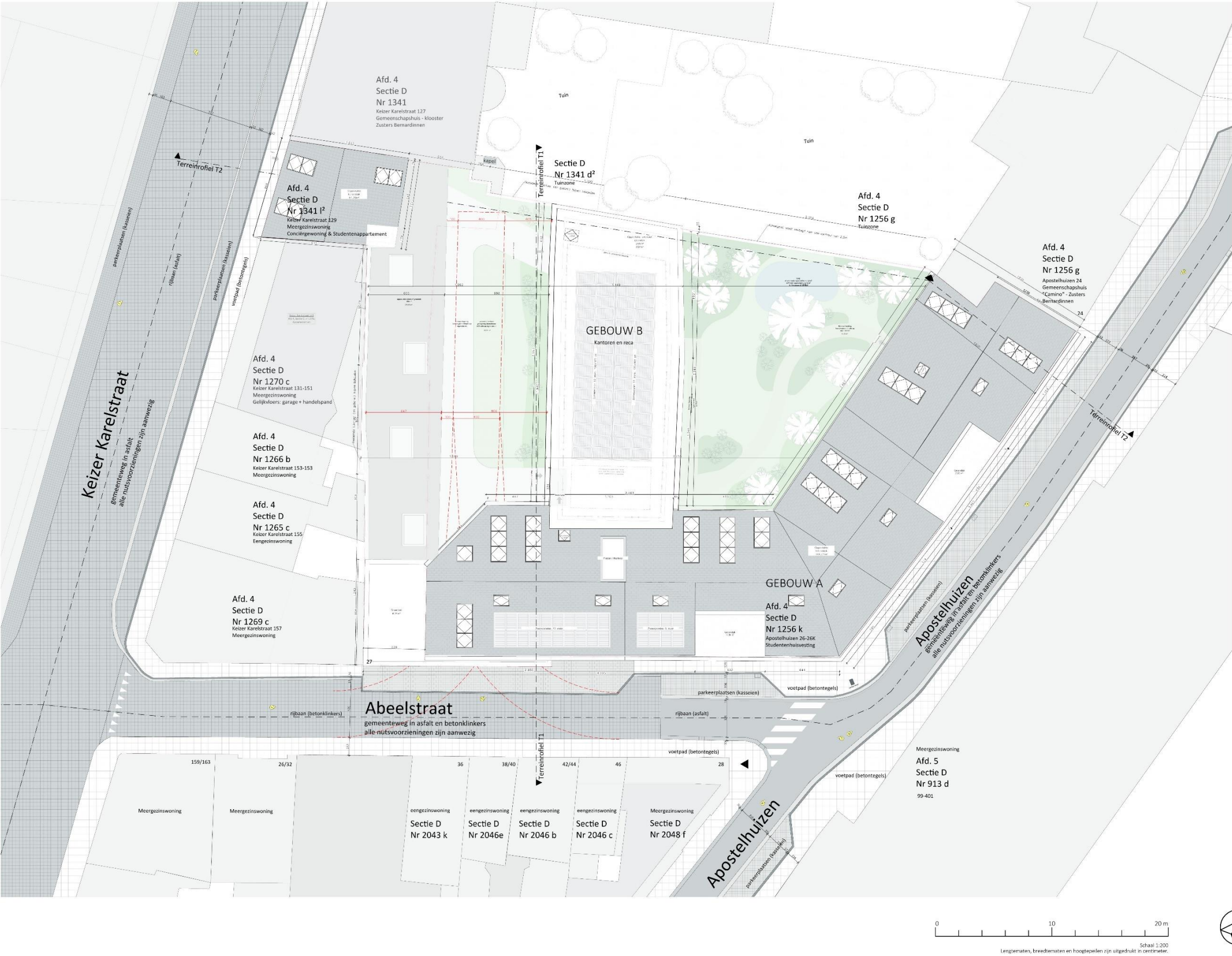
2.3.2 Beschrijving geplande werken

Op het terrein zal een bestaand kantoorgebouw omgevormd worden tot een gemengd project wonen, studentenhuisvesting, kantoor en reca. Vandaag is het terrein integraal bebouwd en verhard. Aan de Keizer Karelstraat 129 bevindt zich een herenwoning met garage. Verder wordt het terrein ingenomen door een kantoorgebouw met parking.

Het kantoorgebouw wordt omgevormd naar een studentenhuisvesting met behoud van een gedeelte van de kantoorfunctie. Verder wordt ook een horecafunctie toegevoegd. Anderzijds wordt de bestaande woning omgevormd naar een conciërgewoning en studentenappartement. Waar mogelijk wordt de site ontpit, zodat twee binnentuinen ontstaan. Op het gelijkvloers wordt een koffiebar ingericht.

Er is sprake van drie gebouwen in het ontwerpplan. De huidige bebouwing is deels onderkelderd. Van gebouw A blijven de funderingen en de vloerplaat van de kelder behouden. De vloerplaat van het gelijkvloers wordt wel grotendeels verwijderd, ook daar waar het een vloerplaat op volle grond betreft. Van gebouw B blijven de funderingen, de kelder en de vloerplaat van het gelijkvloers behouden. Van gebouw C blijven de funderingen grotendeels behouden.

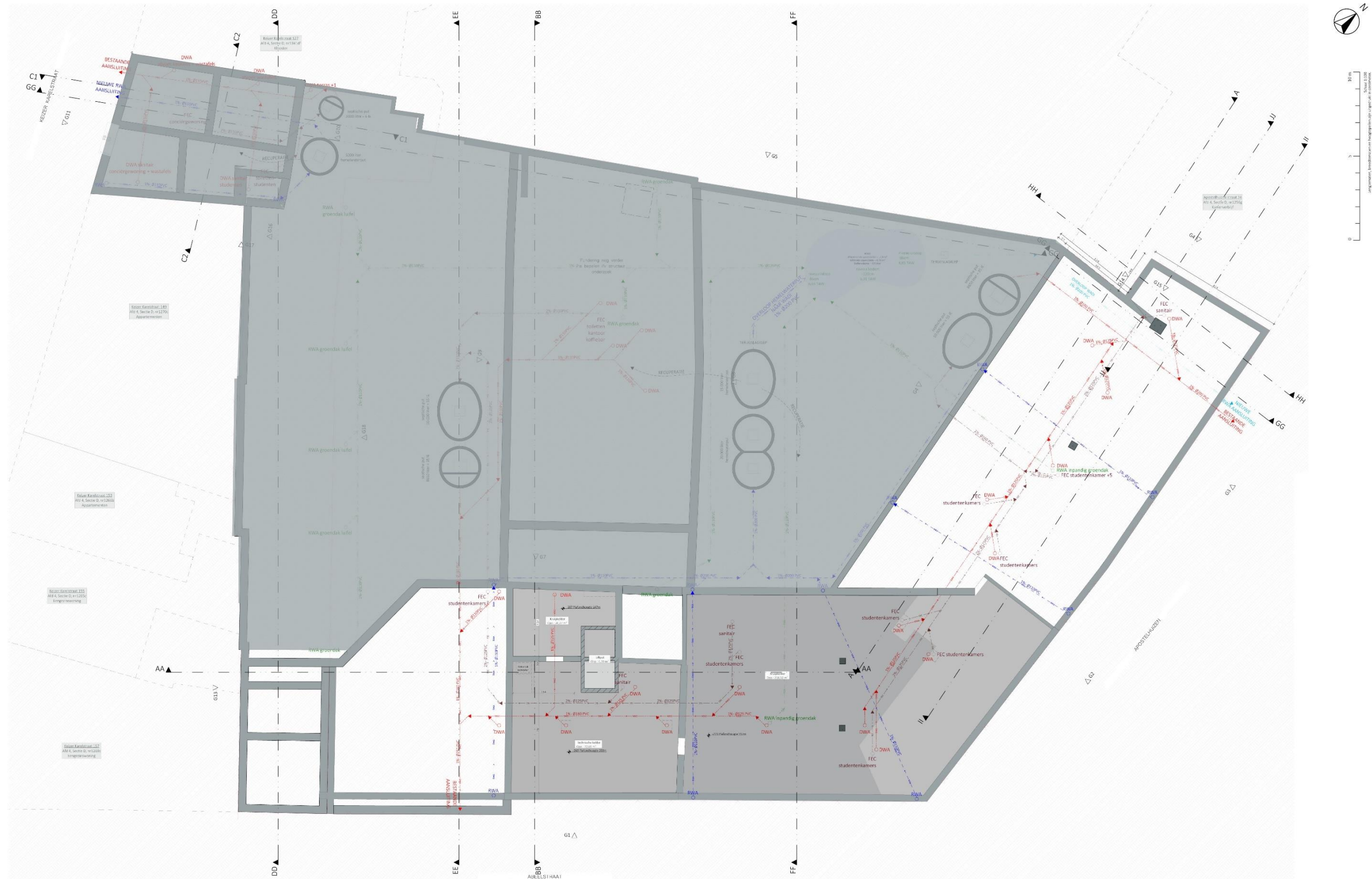
De nodige septische, infiltratie- en hemelwaterputten zullen op de ontpitte zones gerealiseerd worden. De aanleg van nieuwe nutspotten betekent een verstoringsdiepte tot maximaal ca. 3,20 m. In het oosten van het terrein worden de hemelwaterputten aangesloten op een wadi. Die kent een verstoringsdiepte van ca. 1,20 m.

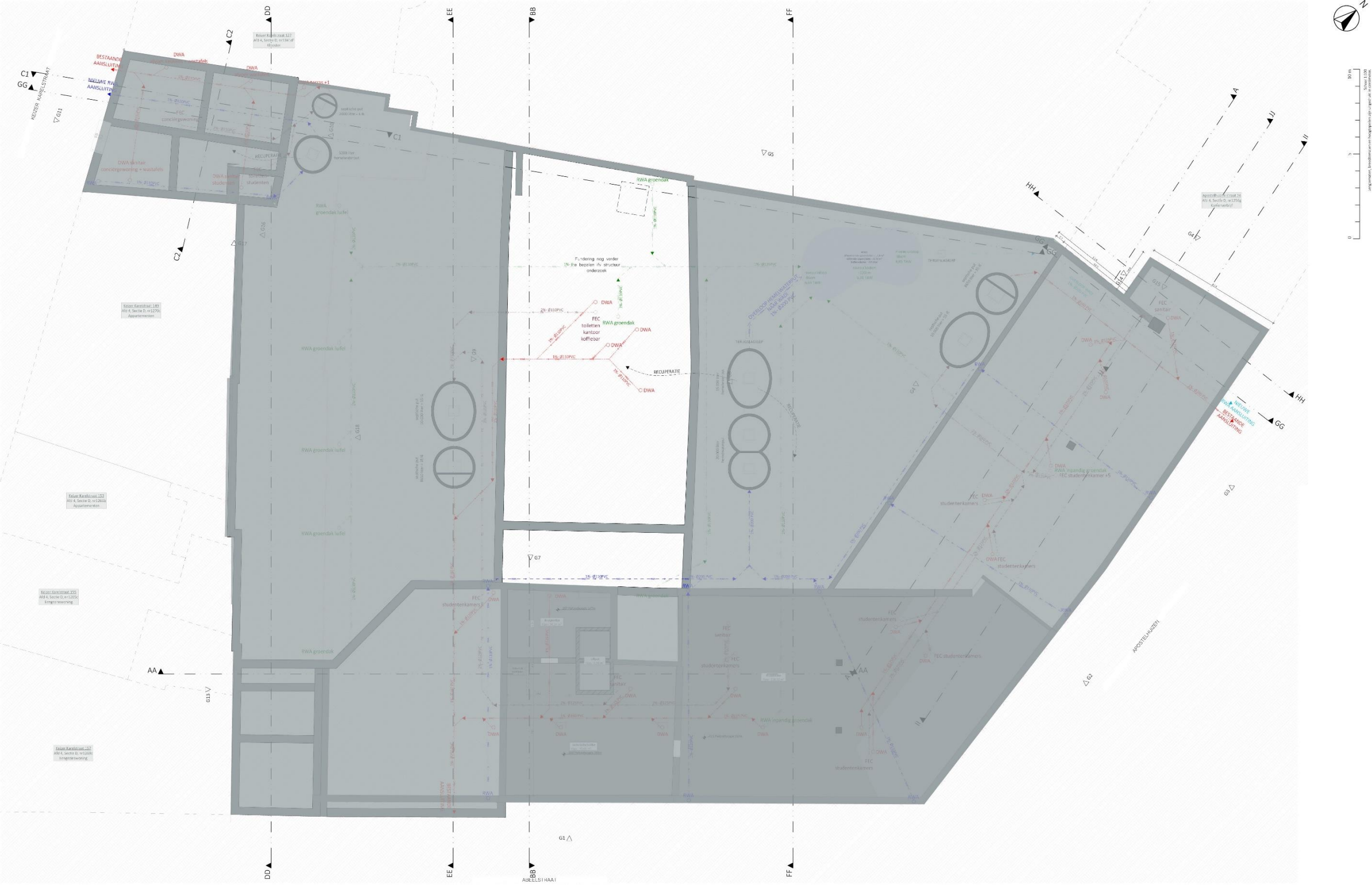
Figuur 4: Inplantingsplan

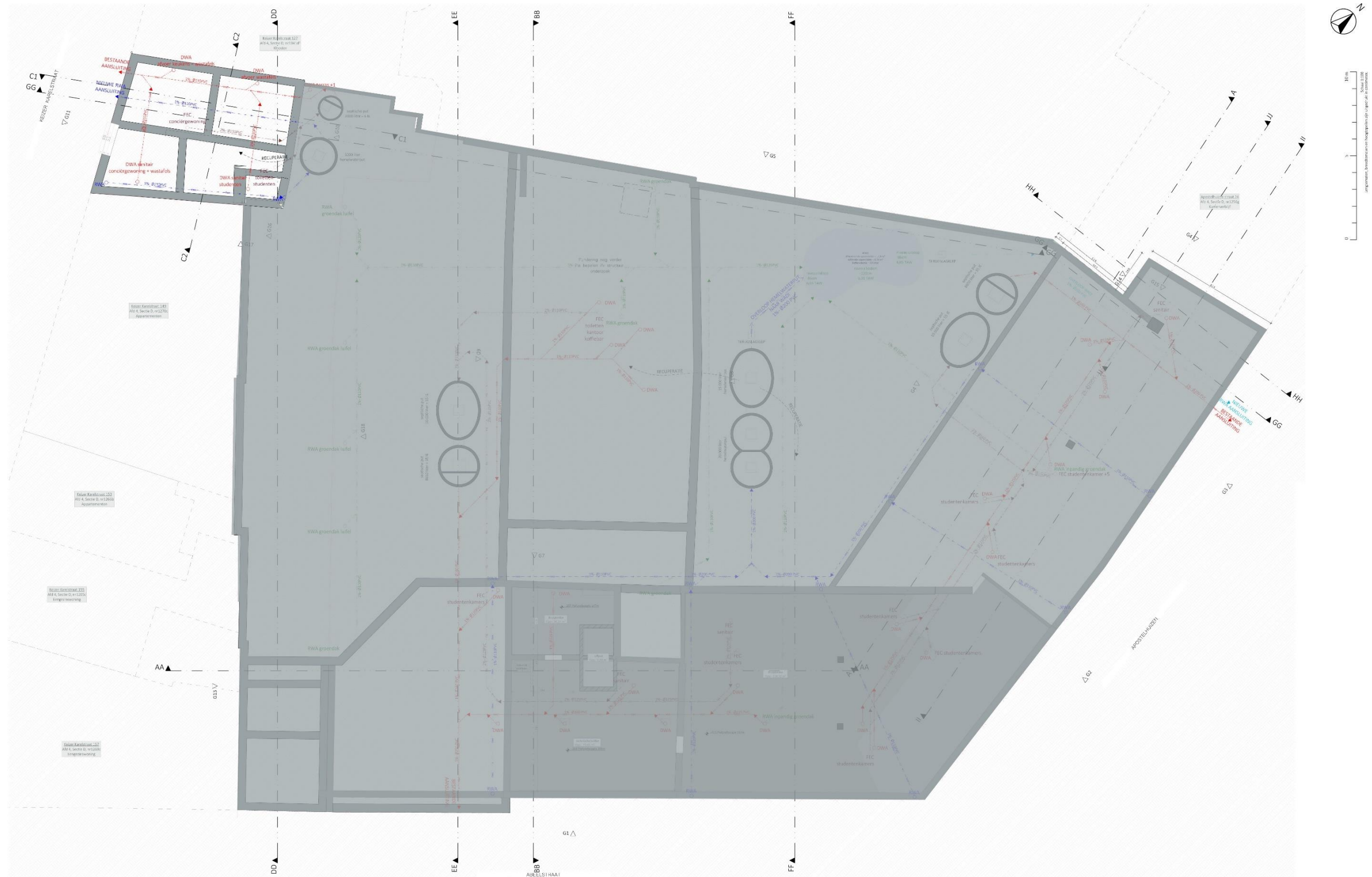
Figuur 5: Kelderplan bestaande toestand

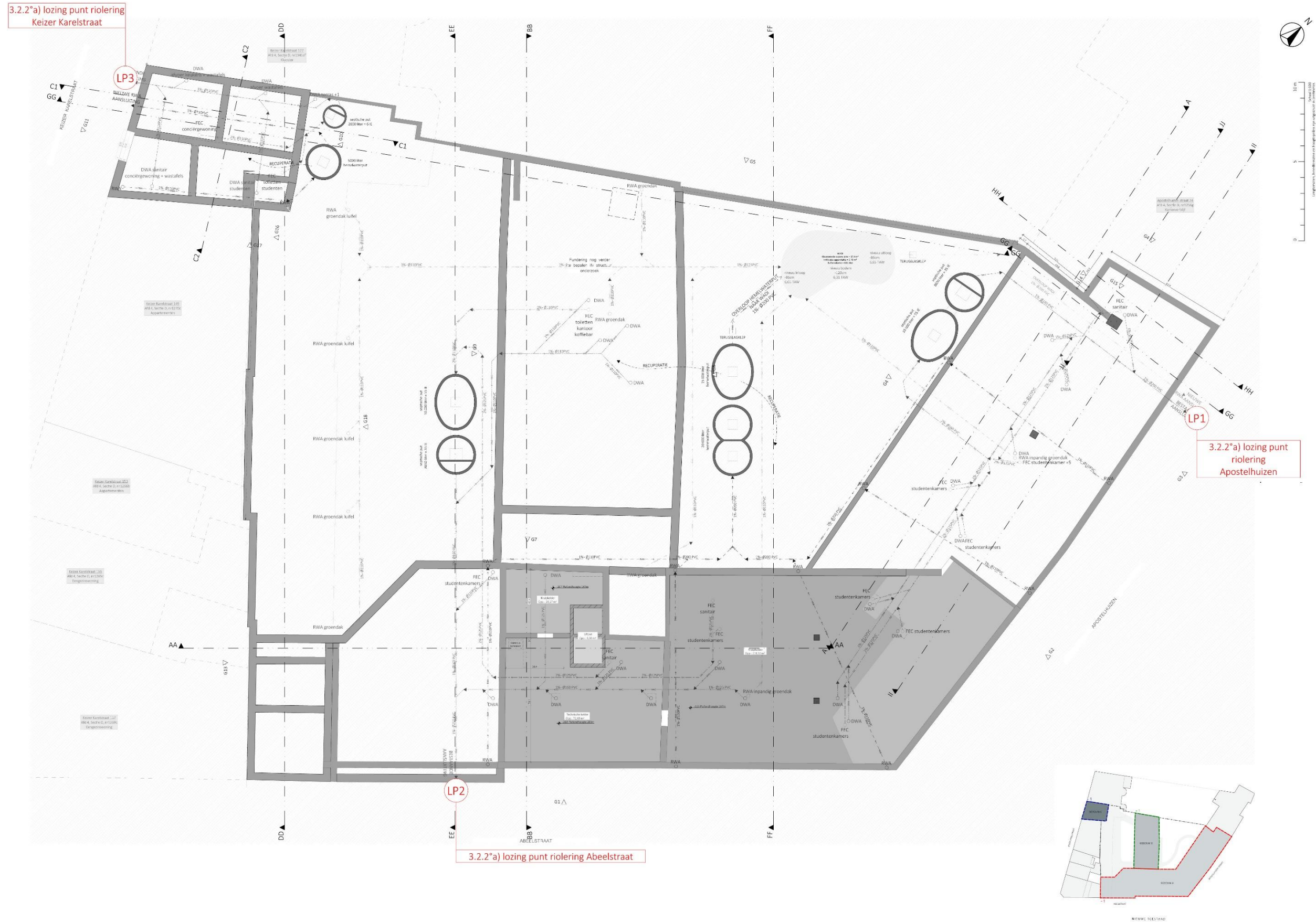
Figuur 6: Funderingsplan blok A

Figuur 7: Funderingsplan blok B

Figuur 8: Funderingsplan blok C

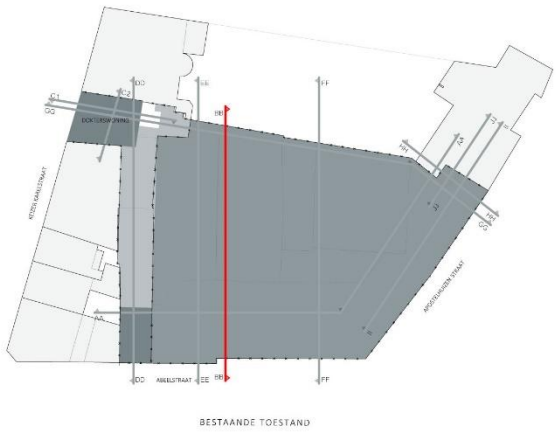
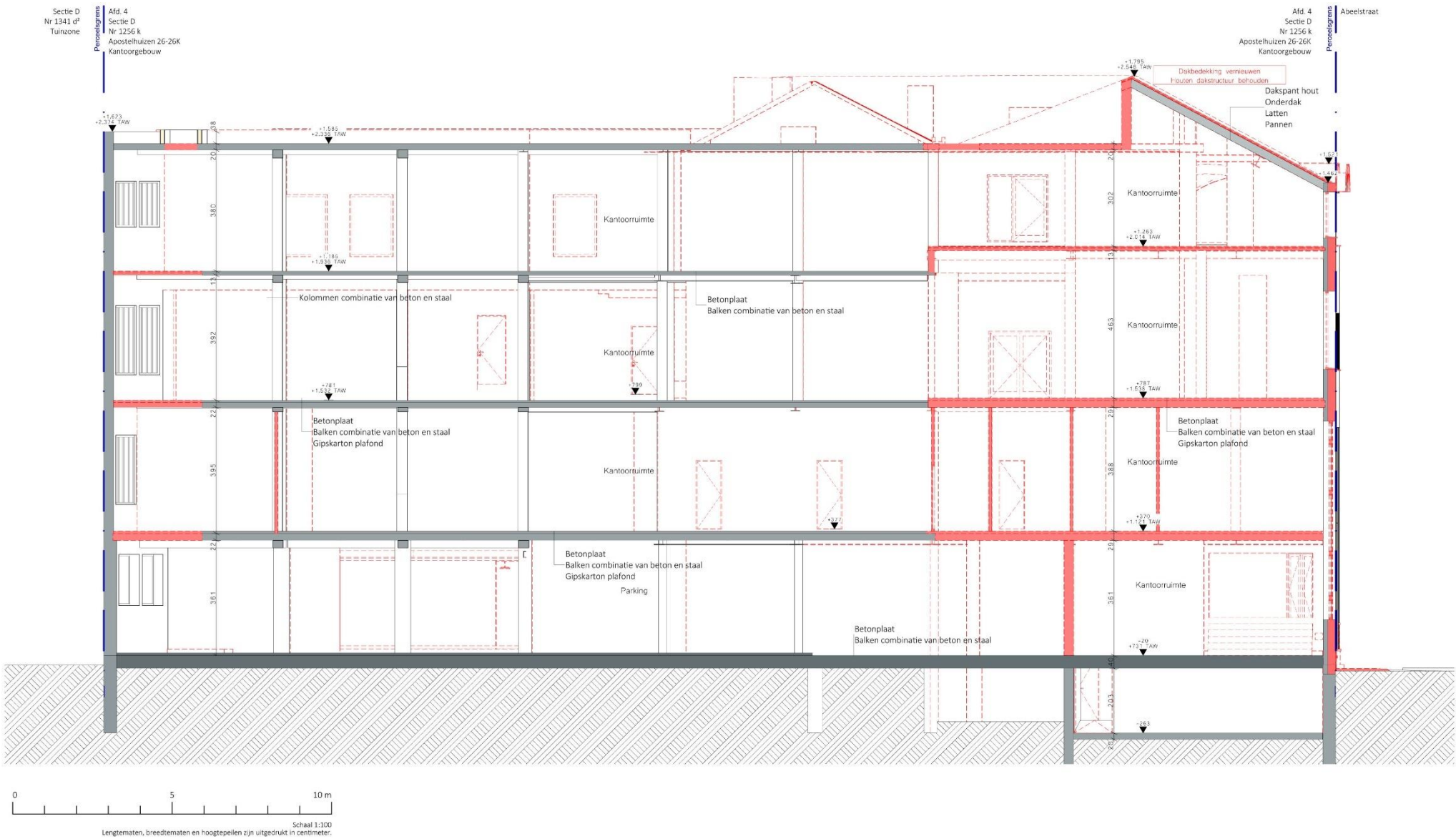
Figuur 9: Rioleringsplan

Figuur 10: Snede AA bestaand

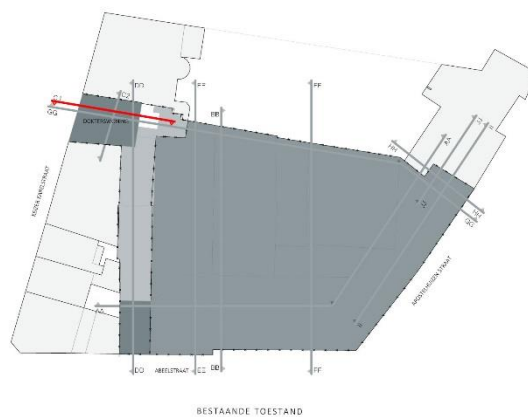
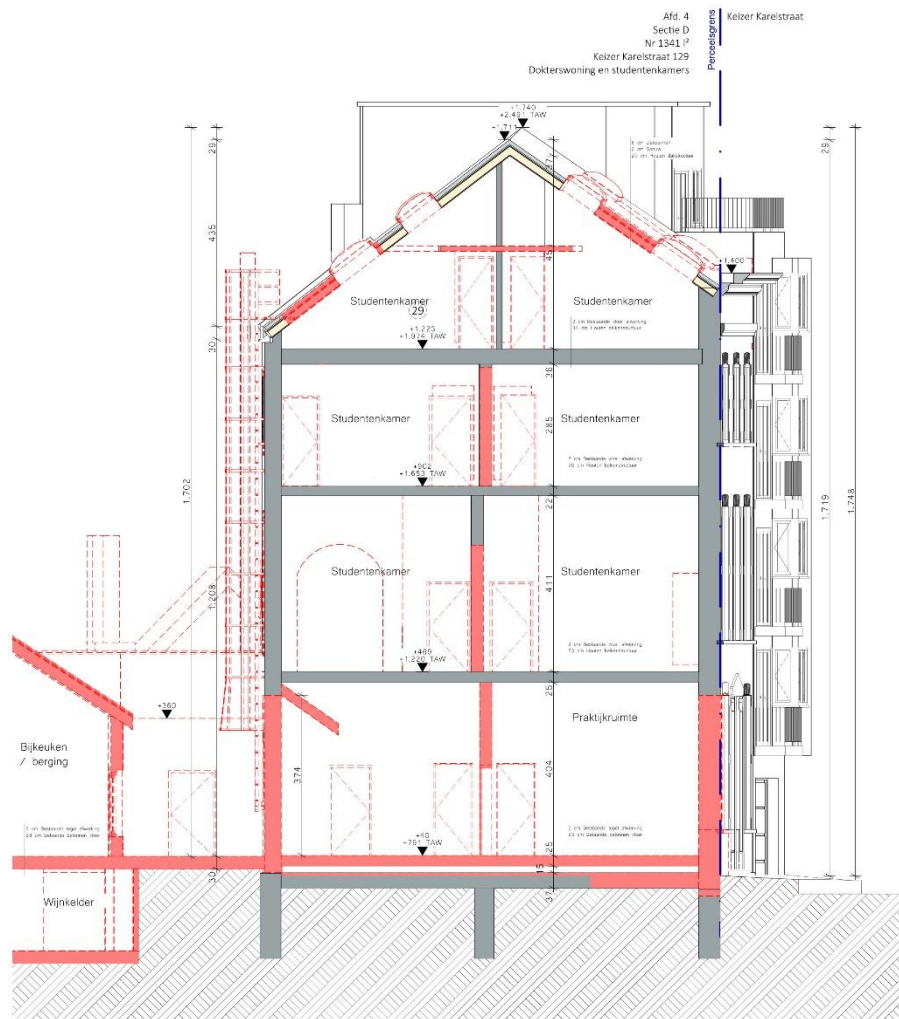
Figuur 11: Snede AA ontwerp

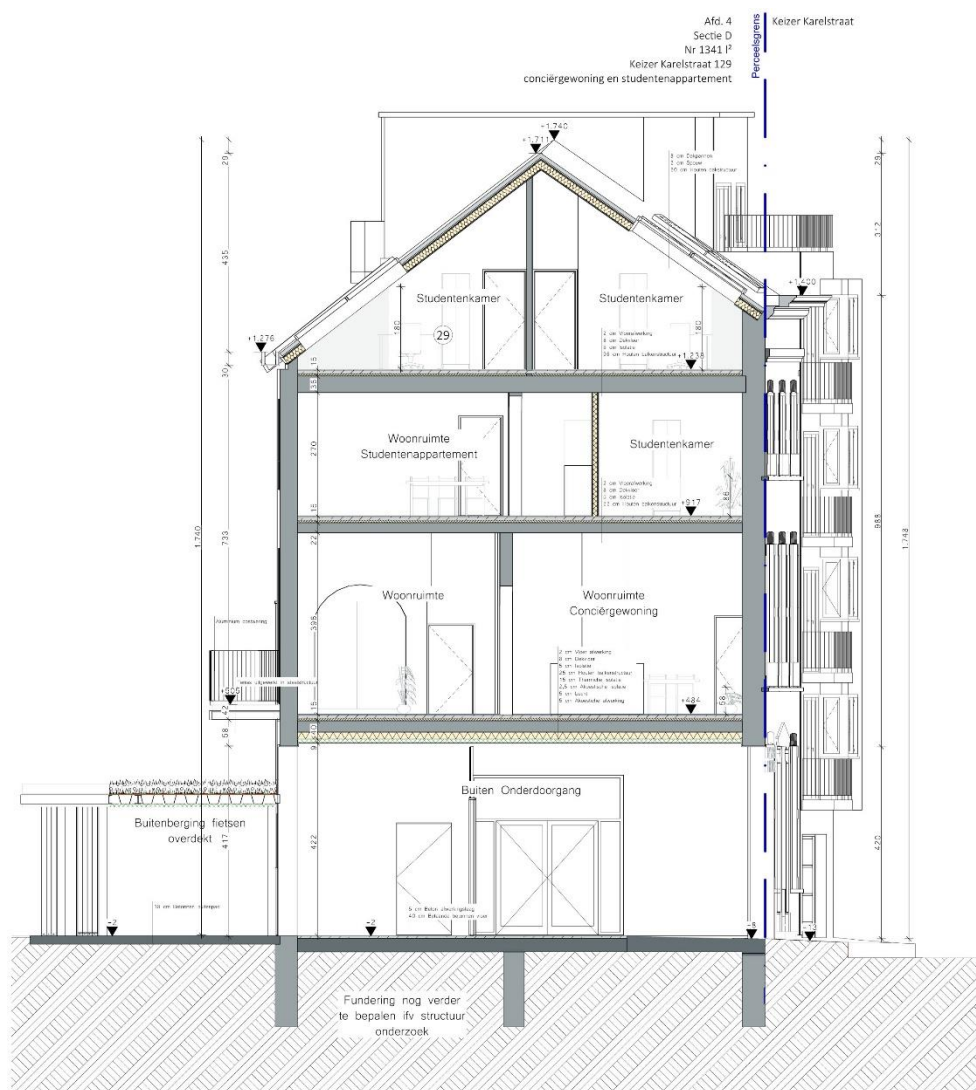
Figuur 12: Snede BB bestaand

Figuur 13: Snede BB ontwerp

Figuur 14: Snede CC bestand

0 5 10 m

MEETEENHEID: centimeter

Figuur 15: Snede CC ontwerp

2.3.3 Werkwijze

Het bureauonderzoek heeft betrekking op een zone die gekenmerkt wordt door een hoge densiteit aan bebouwing in het verleden en vooral een lange geschiedenis van bebouwing kent. Daarom heeft het bureauonderzoek als bijkomend doel de evolutie van de historische bebouwing te kennen.

Voor het bureauonderzoek zijn de aardkundige gegevens online opgezocht via www.dov.vlaanderen.be en www.geopunt.be. De geomorfologische kaart en de bodemerosiekaart zijn niet beschikbaar voor het onderzoeksgebied. Het historisch kaartmateriaal is georeferereerd geraadpleegd op www.geopunt.be.

Het belangrijkste beschikbare historisch kaartmateriaal werd geraadpleegd om de gebruiksgeschiedenis van het onderzoeksgebied van de laatste eeuwen zo goed mogelijk te kennen. Met de Kaart van Jacob Van Deventer (1560), de Kaart van Gent door J. Horenbault (1619), de Villaretkaart (1745-1748), de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771-1778), het Plan van Gend door G. Goethals (1796), het plan der stad Gent door B.J. en A.J. Saurel (1844) en een 19de-eeuwse kaart door J. Gevaert en A. Vanimpe worden zeven momentopnames bekeken, voorafgaand aan de stafkaarten. De informatie afkomstig uit historisch kaartmateriaal kan een impact hebben op de inschatting van de kwaliteit van het eventueel aanwezige oudere bodemarchief. Beschikbare stafkaarten en luchtfoto's van het onderzoeksterrein werden geraadpleegd op www.geopunt.be en op www.cartesius.be. Ze worden enkel weergegeven in voorliggende studie wanneer ze een relevante bijdrage kunnen leveren aan de onderzoeksvragen met betrekking tot de landschapshistoriek, de gebruiksgeschiedenis van het terrein of de evolutie van de historische bebouwing.

In het kader van de vraagstelling rond het archeologisch potentieel van het terrein werden de Centrale Archeologische Inventaris en de landschapsatlas geraadpleegd. De Centrale Archeologische Inventaris is een inventaris van tot nog toe gekende archeologische vindplaatsen. Vanwege het specifieke karakter van het archeologisch erfgoed dat voor ons verborgen zit in de ondergrond, is het onmogelijk om op basis van de Centrale Archeologische Inventaris met zekerheid uitspraken te doen over de aan- of afwezigheid van archeologische sporen.

2.4 Assessmentrapport

2.4.1 Landschappelijke ligging van het onderzochte gebied

Het onderzoeksgebied is gelegen binnen het historisch stadscentrum van Gent, langs Apostelhuizen in het oosten en de Abeelstraat in het zuiden (Figuur 16). Ten westen is de Keizer Karelstraat gelegen. Volgens het gewestplan is het terrein gelegen in woongebieden met historische, culturele en/of esthetische waarde. Hydrografisch behoort het tot het bekken van Gentse kanalen. Ten oosten stromen de Vertakking De Pauw en de Visserij (Figuur 18). Ten noorden en ten westen van het terrein stromen de Nederschelde en de Ketelvest. Op grotere afstand vinden we ook nog de Leie en de Lieve. Meer naar het zuiden stroomt de Oude Schelde (Binnenstad).

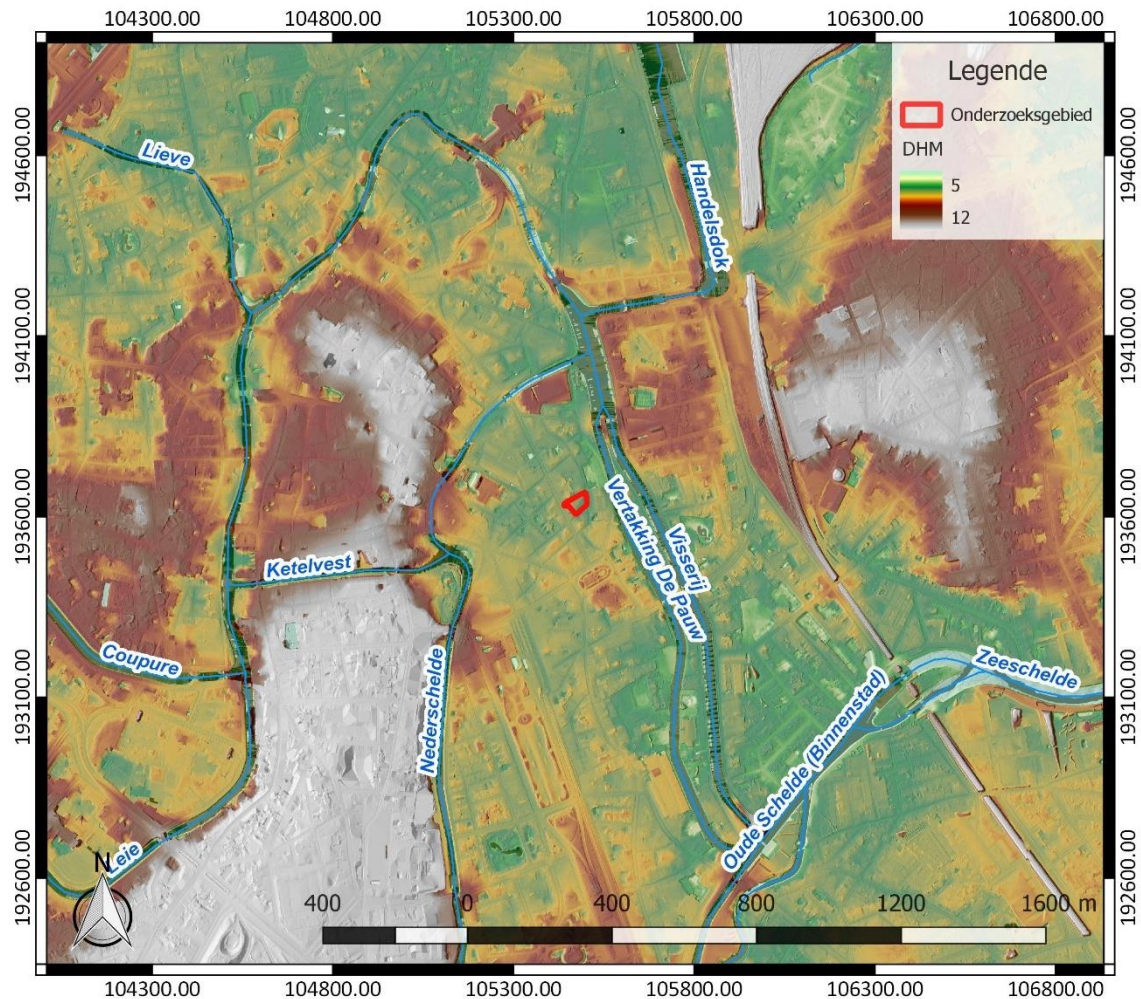
Het onderzoeksgebied bevindt zich in een laag gebied tussen de Leie, Nederschelde, Oude Schelde en Visserij. Het terrein loopt licht af van het noordwesten naar het zuidoosten (Figuur 17) en kent een hoogte van 6,8 tot 7,7 m TAW (Figuur 19).

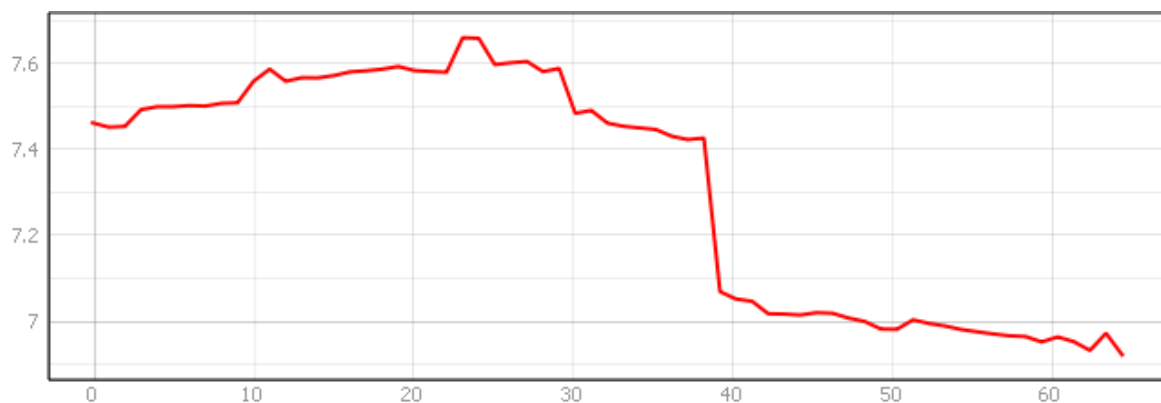
Figuur 16: Luchtfoto van 2022 met aanduiding van het onderzoeksgebied (<https://www.geopunt.be/kaart>)

Figuur 17: Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m, met aanduiding van het onderzoeksgebied

Figuur 18: Hydrografische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied, Digitaal Hoogtemodel Vlaanderen II, DTM 1 m en Hillshade DHM Vlaanderen I, 5 m (<https://www.geopunt.be/kaart>)

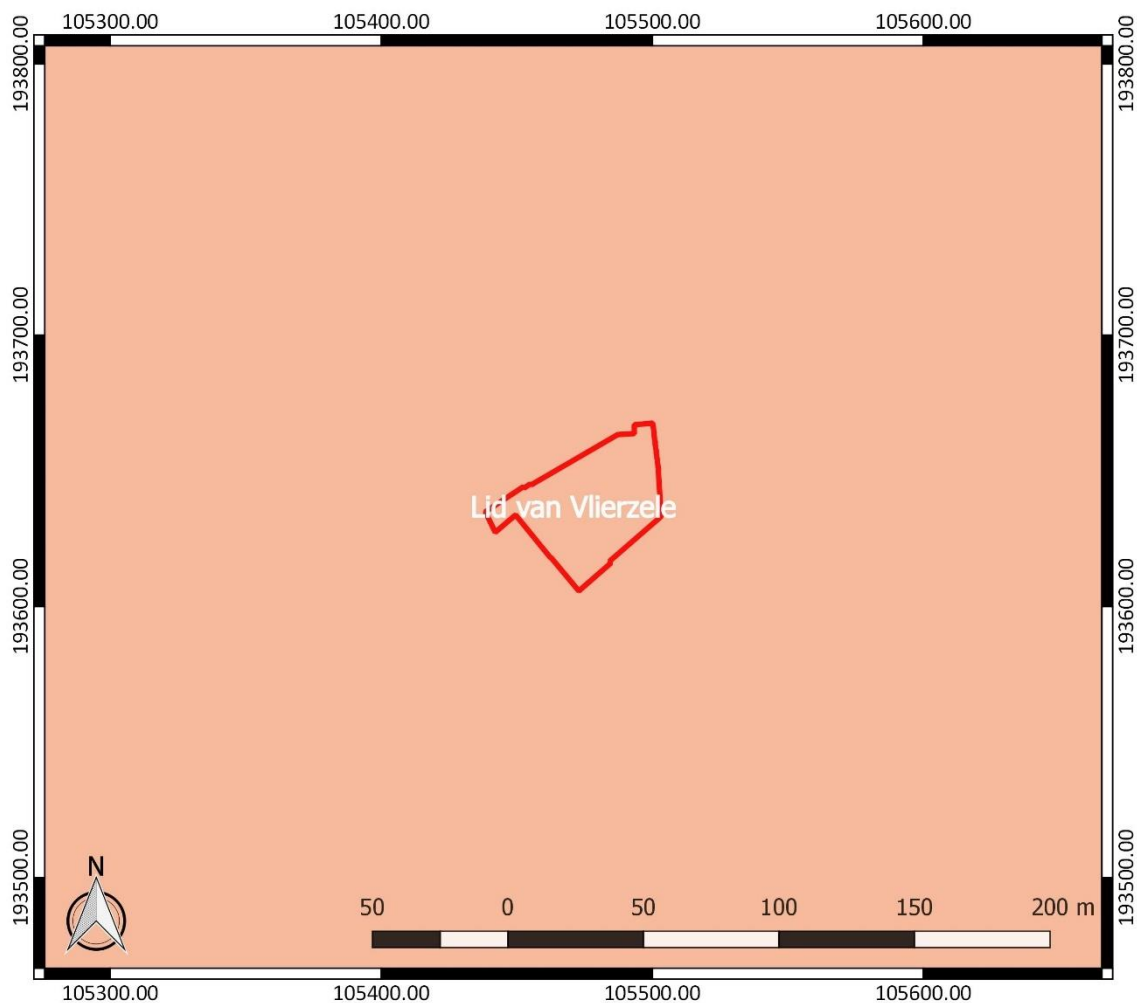

Figuur 19: Hoogteverloop van west naar oost over het onderzoeksgebied (www.geopunt.be/kaart)

Geomorfologisch is Gent te situeren ter hoogte van de zuidelijke uitloper van de Vlaamse Vallei (de Boven-Scheldevallei). Deze vormt een brede vlakte en is gelegen op een gemiddelde hoogte van 10 m TAW. De zuidelijke uitloper van de Vlaamse Vallei neemt de vorm aan van een brede zandige vlakte, die ontstaan is tijdens het fluvioperiglaciaal Weichseliaan. Het gebied ontwikkelde zich tot een laagterras door de Holocene insnijding van de Schelde. De Holoceen uitgesuurde vallei heeft een alluviaal karakter en ligt op een hoogte van minder dan 10 m TAW. De topografie van het gebied is

vrij vlak tot licht golvend, als gevolg van de morfologie van de fluvioperiglaciale afzettingen. In de streek komen lokale opstuivingen of dekzandaccumulaties voor, waardoor er topografische verhogingen van ongeveer 1 m ontstaan zijn.⁵

De stadskern van Gent is gesitueerd op de oevers van de Leie en de Schelde en hun samenvloeiing ter hoogte van de voormalige Sint-Baafsabdij. Langs de valleien bevinden zich zandige hoogten die tot 15 m TAW reiken. De Blandijnberg is het hoogste punt van Gent, met een hoogte van 28 m.⁶ Gent wordt gekenmerkt door twee hoofdaccenten: de droge, zandachtige Blandinusberg en de vochtige moerassige dalbodem. De dalbodem ten noorden van de Blandinusberg was eertijds opgebouwd uit een groot aantal vertakkingen van waterlopen, waardoor de lage stad een samenstelling was van onregelmatig gevormde eilandjes. Daarnaast werden deze vertakkingen aangevuld met kunstmatig gegraven grachten. In de dalbodem zijn ook enkele hoger gelegen zandheuveld bewaard.⁷

Figuur 20: Tertiaire geologische ondergrond met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

⁵ Vermeire et al. 1999, 6-7

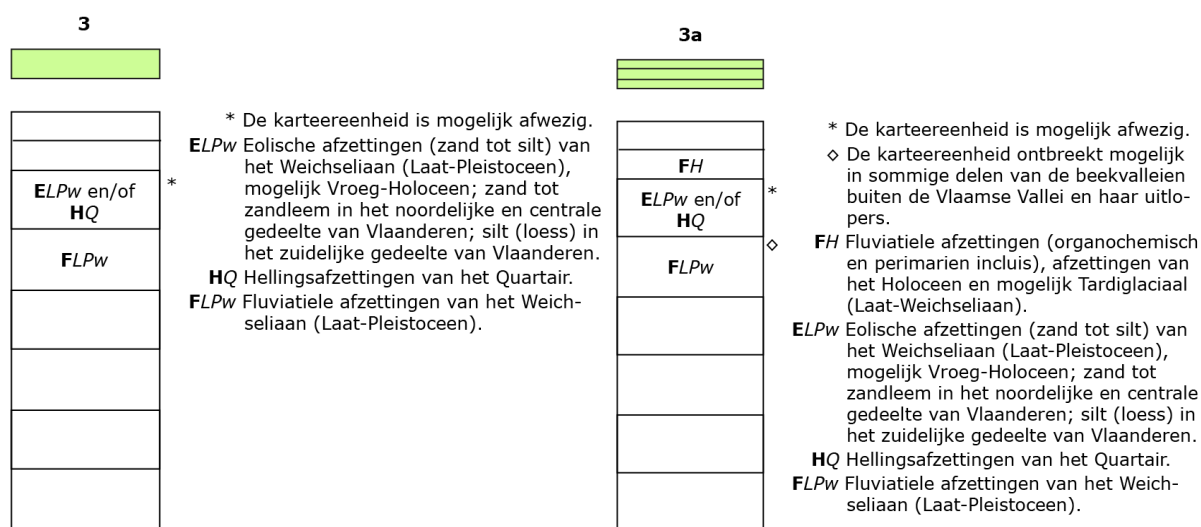
⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Historische stadskern van Gent [online] <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140021> (geraadpleegd op 15 maart 2021)

⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2019: Gent - middeleeuwse stadskern [online] <https://id.erfgoed.net/themas/13961> (geraadpleegd op 15 maart 2021)

De tertiaire ondergrond van het onderzoeksgebied (Figuur 20) bestaat uit het Lid van Vlierzele. Het wordt gekenmerkt door groen tot grijsgroen fijn zand dat glauconiethoudend, glimmerhoudend en soms kleihoudend is. Ook zijn plaatselijk dunne zandsteenbankjes aanwezig.⁸

Figuur 21: Quartairegeologische kaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

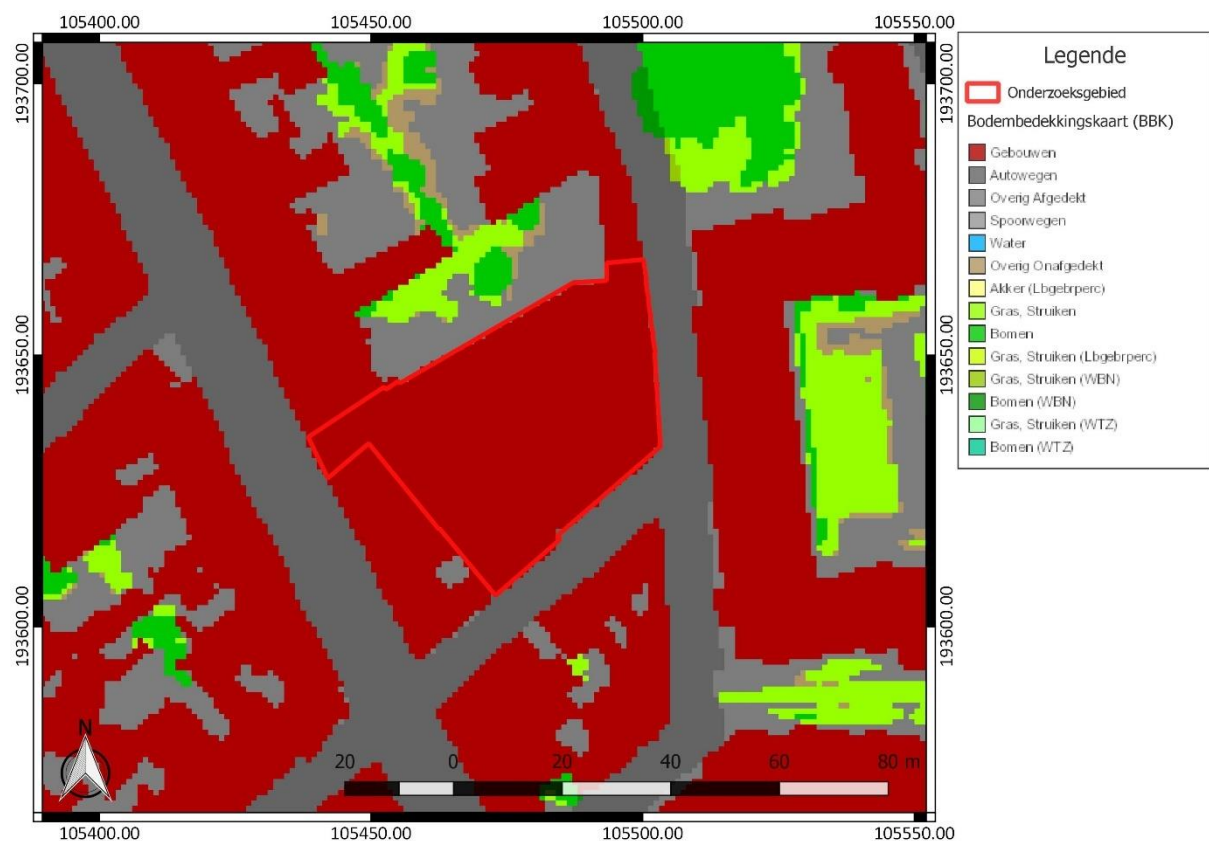
Figuur 22: Legende bij de quartairegeologische kaart (www.geopunt.be)

⁸ www.geopunt.be/kaart

De quartairgeologische kaart (Figuur 21) geeft aan dat het onderzoeksgebied eolische afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen) en mogelijk van het Vroeg-Holoceen voorkomen, en/of hellingafzettingen van het Quartair. Hieronder bevinden zich fluviatiele afzettingen van het Weichseliaan (Laat-Pleistoceen).⁹

De bodemkaart situeert het onderzoeksgebied volledig in een bebouwde zone (OB). De omgeving van het onderzoeksgebied wordt eveneens volledig als bebouwde zone aangeduid. De kaart draagt bijgevolg niets bij en wordt daarom niet weergegeven.

In het onderzoeksgebied zijn op de bodemgebruikskaart enkel gebouwen te bemerken (Figuur 23). Dit beeld komt overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 16). Volgens de potentiële bodemerosiekaart is de erosiegevoeligheid binnen het onderzoeksgebied onbekend. Ook voor de percelen in de omgeving ontbreekt deze informatie. Omwille daarvan wordt ook de bodemerosiekaart niet weergegeven.

Figuur 23: Bodemgebruikskaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

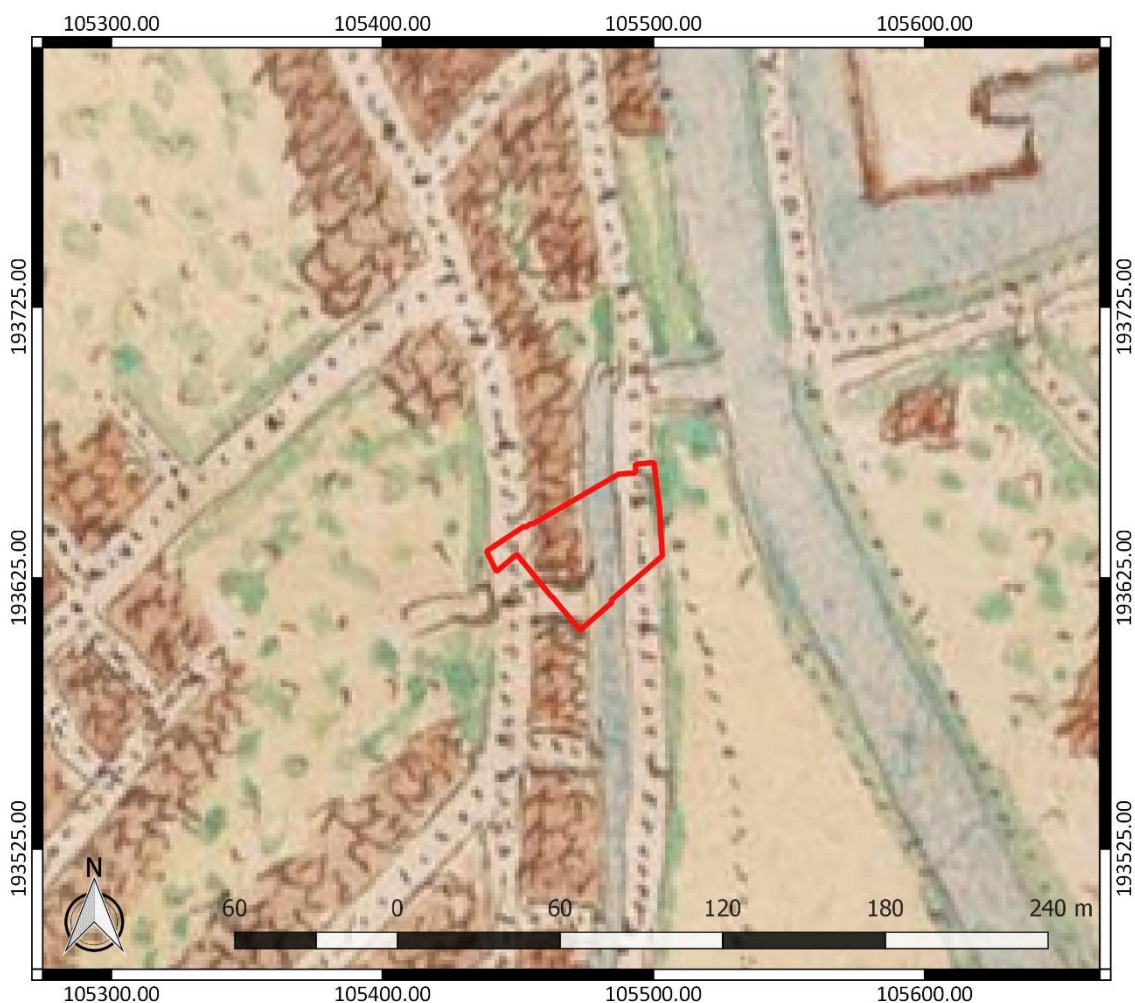
2.4.2 Historische beschrijving van het onderzochte gebied

De Keltische naam “Ganda”, waarvan de naam Gent afgeleid is, zou een toponiem zijn voor samenvloeiing en verwijst naar de samenvloeiing van de Schelde en de Leie. In de 7de eeuw werden twee kloosters opgericht. De Sint-Baafsabdij aan de samenvloeiing van Leie en Schelde en de Sint-Pietersabdij op de Blandijnberg. Op de Zandberg, links van de Schelde, was mogelijk in de 7de eeuw al een agrarische nederzetting aanwezig. In de 9de eeuw groeide deze nederzetting, die Gandavum genoemd werd, uit tot een portus met handelskarakter. Aan het einde van de 9de of het begin van de

⁹ www.geopunt.be/kaart

10de eeuw werd op de plaats van het huidige Gravensteen een grafelijk castrum opgericht. In de nabijheid van het castrum ontstond een nieuwe portus, rond de voormalige Vismarkt (de huidige Groentemarkt) en langs de oevers van de Leie aan de Gras- en de Korenlei. In de 10de eeuw groeiden beide bevolkingskernen naar elkaar toe. Ook rond de abdijen groeiden bewoningskernen die pas later deel werden van de stedelijke portus.

Rond 1100 werd de stad afgebakend door een watergordel van grachten en natuurlijke waterlopen. In de 13de eeuw werd het grondgebied van Gent uitgebreid en werd de omwalling aangepast. In de 16de eeuw kreeg het stedelijk gebied een nieuwe versterkte vestinggordel. Deze gebastioneerde omheining werd vanaf 1577 gebouwd. In het oosten werd de vestgordel dichter tegen de stad aangelegd. Gedurende de hele 17de en 18de eeuw werden de stadsfortificaties nog aangepast.¹⁰ Het onderzoeksgebied bevindt zich net ten zuidoosten buiten de eerste watergordel die de stad omgrensde. Het terrein viel vanaf de 13de eeuw wel binnen de Gentse omwalling.

Figuur 24: Plan van Gent door Jacob van Deventer met aanduiding van het onderzoeksgebied
(<https://commons.wikimedia.org/> - © Biblioteca Nacional de España)

Het administratieve grondgebied van de stad Gent breidde in 1578 reeds uit met de definitieve aanhechting van het "Vrije van Gent" of de zogenaamde "Banmijl", die liep tot aan de Rietgracht. Deze gracht was in de loop van de 13de eeuw gegraven als grenslijn van het rechtsgebied van de stad

¹⁰ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Gent - middeleeuwse stadskern [online], <https://id.erfgoed.net/themas/13961> (geraadpleegd op 13 oktober 2023); Capiteyn *et al.* 2007, 5.

en werd door de Karolijnse Concessie van 1540 definitief vastgelegd. De Rietgracht bakende een gebied af met enkele landelijke gehuchten, weilanden en zogenaamde inundatiegebieden ten westen, noordwesten en noordoosten van de stadsomwalling. In de 19de eeuw ontwikkelde Gent zich tot een belangrijk industrie- en textielcentrum. In 1827 werd het Kanaal Gent-Terneuzen gegraven en in 1828 werd het Handelsdok aangelegd. Het Groot Dok werd vanaf 1900 gerealiseerd. De afschaffing van de octrooirechten en de stadspoorten in 1860 zorgde voor een ontwikkeling van de stad buiten de eerdere stadsgrenzen.¹¹

De kaart van Gent door Jacob van Deventer (ca. 1560) is de oudste historische kaart waarover we beschikken. Hij is moeilijk te georefereren. Het onderzoeksgebied ligt volgens de kaart deels ter hoogte van een bouwblok, een weg en een waterloop. Het is duidelijk dat er sprake is van een afwijking op de kaart. Het onderzoeksgebied moet in werkelijkheid meer naar het zuidwesten toe gesitueerd worden. We zien dan dat het zuiden van het onderzoeksgebied reeds bebouwd is, terwijl de rest van het terrein in gebruik is als tuinzone.

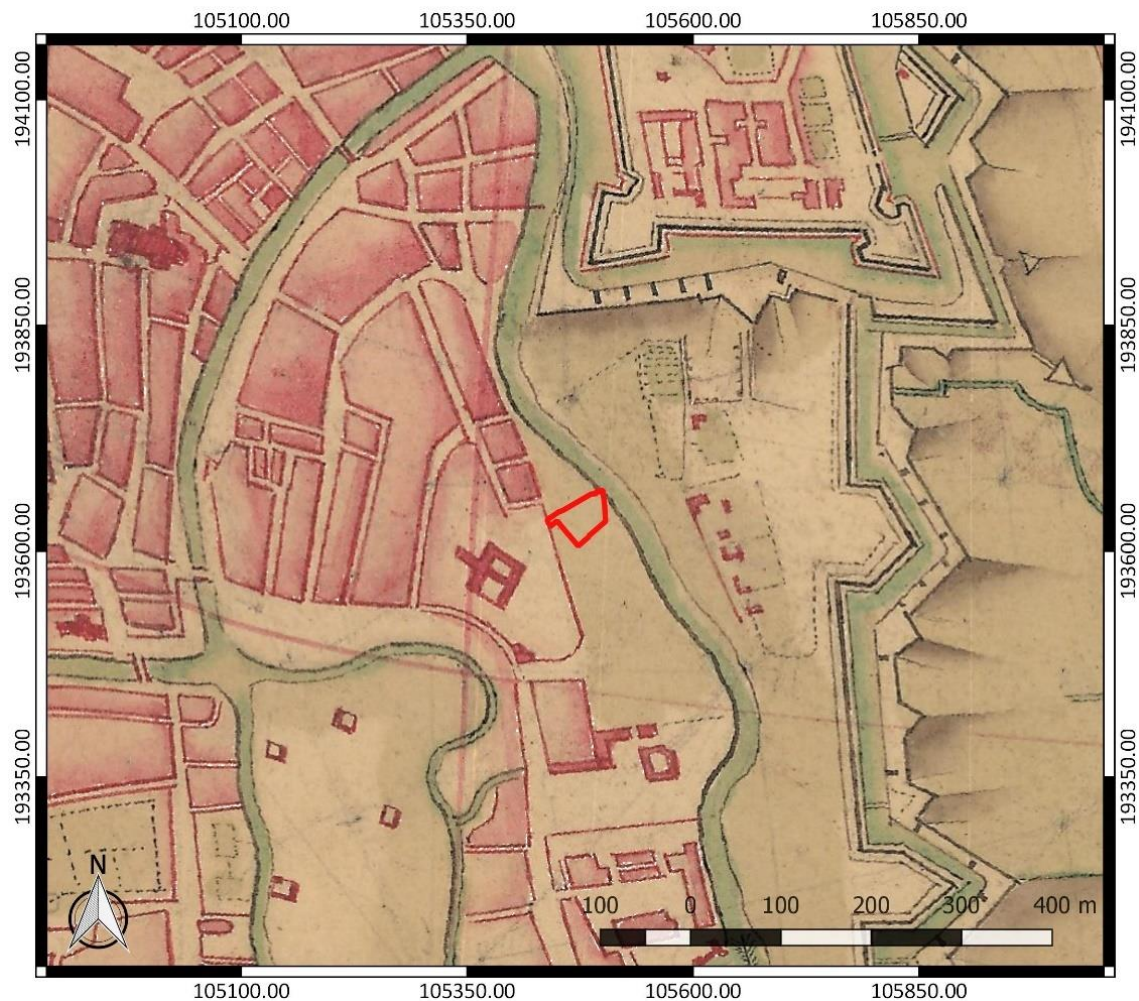

Figuur 25: Kaart van Gent, opgemaakt door Jacques Horenbault, met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Op de kaart van Gent opgemaakt door Jacques Horenbault (1619), ligt het onderzoeksgebied langs de historische voorloper van Apostelhuizen. Aan de rand van het terrein lijken gebouwen aanwezig

¹¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Gent - 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding [online], <https://id.erfgoed.net/themas/14752> (geraadpleegd op 16 oktober 2023); Capiteyn *et al.* 2007, 5

(Figuur 25). Mogelijk was de rest van het terrein op dat moment in gebruik als tuinzone. Het onderzoeksgebied ligt binnen de toenmalige stadsomwalling en op korte afstand ten zuiden van het fort Dampoort.

Figuur 26: Villaretkaart met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op de Villaretkaart, genoemd naar Jean Villaret, ingenieur-geograaf bij het Franse hof en één van de makers (1745-1748), bevindt het onderzoeksgebied zich langs de westelijke oever van de waterloop Visserij (Figuur 26). Het terrein zelf is onbebouwd op de kaart, maar waarschijnlijk is de kaart niet correct gegeorefereerd en bevindt het terrein zich eigenlijk meer naar het westen toe. Dat betekent dat het terrein toen wel bebouwd was.

Op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, opgemaakt op initiatief van graaf de Ferraris (1771-1778), is te zien dat binnen het onderzoeksgebied een gebouw met binnenkoer aanwezig is (Figuur 27). Het terrein is op korte afstand ten westen van de waterloop Visserij gelegen. Een weg doorkruist het terrein. Mogelijk gaat het om de historische voorloper van de Apostelhuizen en de Abeelstraat. In dat geval moet het onderzoeksgebied ten noorden en ten westen van deze wegen gesitueerd worden. Ten noordoosten ligt de versterking Dampoort, terwijl op korte afstand ten zuidwesten een kerk te zien is. Het gaat om de toenmalige Sint-Christoffelkapel, die nu een Protestantse Kerk is. Het onderzoeksgebied is gelegen binnen de toenmalige stadsomwalling van Gent.

Figuur 27: Kabinetskaart der Oostenrijkse Nederlanden met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Op het 'Plan van Gend, gemeeten en gegraveerd in 't jaer 1796 door G. Goethals' (Figuur 28) is te zien dat de bebouwing binnen het onderzoeksgebied veranderd is. Op deze kaart bevindt de bebouwing zich enkel langs de straatzijde van het woonblok. De binnenruimte wordt ingenomen door een tuin of beplanting.

Op het Plan der Stad Gent, opgemaakt door B.J. Saurel en A.J. Saurel (1844), is te zien dat de bebouwing binnen het onderzoeksgebied wederom is veranderd (Figuur 29). Dit lijkt grotendeels te wijten aan de aanleg van de historische voorloper van de Keizer Karelstraat ten westen van het onderzoeksgebied. Deze weg halveert immers het grotere woonblok dat op de kaart van Goethals te zien was. Binnen het onderzoeksgebied is nog steeds bebouwing langs de straatzijde en een achterliggende tuin op te merken.

Een 19de-eeuwse kaart van J. Gevaert en A. Vanimpe toont dat de bebouwing zowel binnen als in de omgeving van het onderzoeksgebied is toegenomen (Figuur 30). Voornamelijk langs de historische voorloper van de Keizer Karelstraat is de bebouwing exponentieel gegroeid. Ook binnen het onderzoeksgebied is vanaf deze kaart bebouwing op te merken. De bebouwing zou al opgericht zijn in 1842.¹²

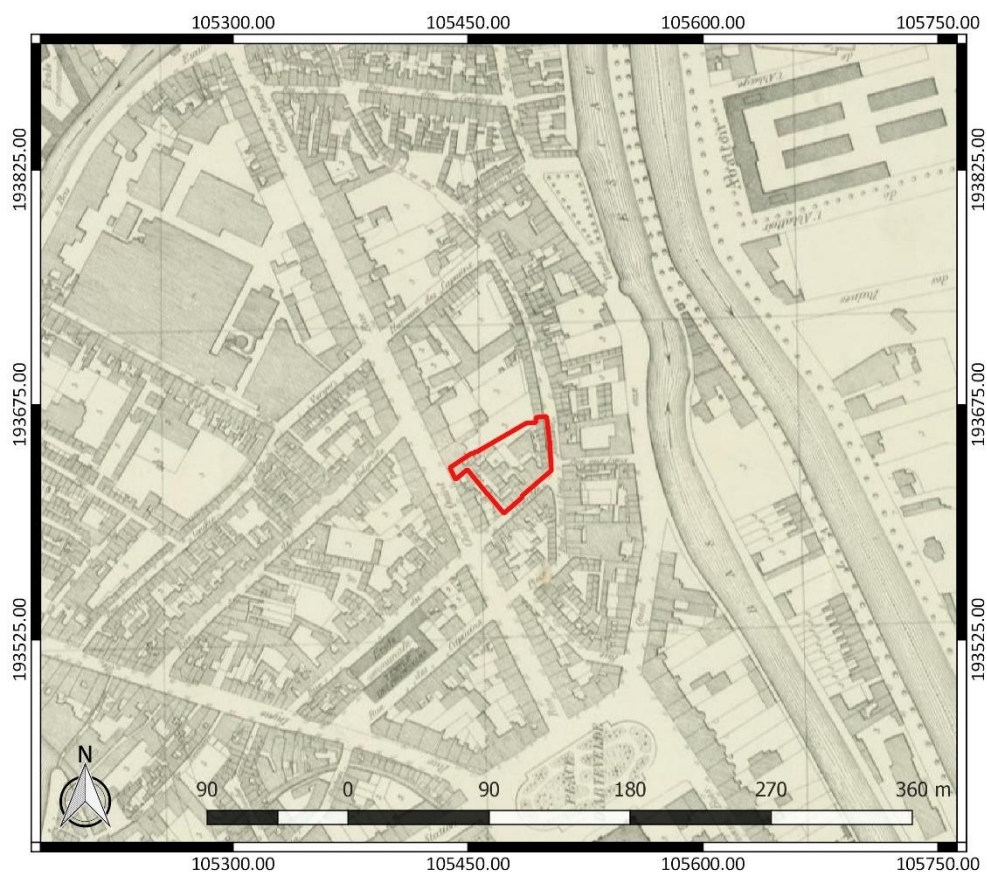
¹² Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Eenheidsbebouwing [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/19324> (geraadpleegd op 16 oktober 2023).

Figuur 28: Plan van Gent (Goethals 1796) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 29: Plan der Stad Gent (Saurel 1844) met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 30: Kaart van J. Gevaert en A. Vanimpe met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.cartesius.be)

Figuur 31: Luchtfoto uit 1971 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Figuur 32: Luchtfoto uit 1979-1990 met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

Een luchtfoto uit 1971 (Figuur 31) toont opnieuw bebouwing binnen het onderzoeksgebied. We kunnen nu goed zien dat het huidige blok B aanwezig is binnen het onderzoeksgebied. Ook de bebouwing aan de Keizer Karelstraat is opnieuw te zien. Een luchtfoto uit 1979-1990 (Figuur 32) toont dat de bebouwing aan de overzijde van de Apostelhuizen werd gesloopt. Het beeld komt grotendeels overeen met het beeld dat we zien op een recente luchtfoto (Figuur 16).

2.4.3 Het onderzochte gebied in zijn archeologisch kader

Wanneer we de kaart van vastgestelde archeologische zones bekijken (Figuur 33), valt op dat het onderzoeksgebied binnen de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Gent' valt. De historische kern wordt gesitueerd op de oevers van de Leie en de Schelde en op de samenvloeiing van beide rivieren nabij de vroegere Sint-Baafsabdij. Ze wordt doorgaans afgebakend op basis van de aanwezige stadsomwalling met de bijhorende versterkingen. Deze worden hoofdzakelijk als defensieve structuren beschouwd die echter de ontwikkeling van de stad erbinnen ook belemmerden. Hieruit volgt dat de verschillende stadsomwallingen gezien worden als grenzen aan de stadsgroei, waardoor ze traditioneel als afbakening voor de historische, pré-industriële stadskern gelden.¹³

¹³ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Historische stadskern van Gent [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140021> (geraadpleegd op 16 oktober 2023).

Figuur 33: Overzichtskartaal van de vastgestelde archeologische zones, met aanduiding van het onderzoeksgebied (www.geopunt.be)

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) vermeldt een aantal locaties in de omgeving van het onderzoeksgebied waar archeologische resten gekend zijn (Figuur 34). De in de nabijheid gelegen archeologische waarden en de locaties met een gelijkaardige landschappelijke ligging worden besproken. Ze zijn het relevantste om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten.

Net ten noorden van het onderzoeksgebied werd een proefputtenonderzoek uitgevoerd (CAI ID 984392 en ID 24005). De moederbodem werd er vastgesteld op een hoogte vanaf 5,89 m. Die is op ca. 1,10 à 1,20 m onder het maaiveld. Elders op het terrein werd de moederbodem vastgesteld op een diepte vanaf ca. 2,20 m. Ter hoogte van één van de proefputten werden bakstenen funderingen gevonden van één constructie. Ze wordt gedateerd in de 15de tot 16de eeuw. Omwille van de beperkte resultaten van het onderzoek werden in het kader van de geplande werken geen bijkomende archeologische maatregelen meer nodig geacht.¹⁴

Verderop in Apostelhuizen (CAI ID 224172) werden bij archeologisch vooronderzoek met ingreep in de bodem resten van 18de- en 19de-eeuwse bewoning aangetroffen.¹⁵ Naar het westen toe, ter

¹⁴ Pype/Coenaerts/De Hooghe 2022, 22-33; Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Apostelhuizen 24 [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/984392> (geraadpleegd op 16 oktober 2023).

¹⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Apostelhuizen [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224172> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

¹⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Abeelstraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/217468> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

schilfers en onregelmatige fragmenten Doornikse kalksteen zonder voegmiddel. Daarop bevond zich een tweede wegdek met iets ronder gehouwen blokken natuursteen en vuilafzetting die uit de 12de tot 13de eeuw stamt.¹⁸

Bij een opgraving ter hoogte van het Van Eyck-zwembad (CAI ID 333543) werden bakstenen muurresten, daktegelfragmenten en een kuil aangetroffen die aan bewoning kunnen worden toegewezen die bovendien zichtbaar was op 'Het Panoramisch Gezicht van Gent' uit 1534. Deze bewoning was nog zeker tot 1835 aanwezig.¹⁹ Hier vlakbij is een proefputtenonderzoek uitgevoerd (CAI ID 984451). Enkel plaatselijk bleken nog relatief goed bewaarde sporen aanwezig. Het terrein bleek voornamelijk gekenmerkt door een grote verstoringsgraad.²⁰

Ter hoogte van Brabantdam 116 (CAI ID 333532) werden een bakstenen constructie met rechthoekig grondplan en een half ondergrondse kelder aangetroffen. De kelder werd door een ronde zuil in twee traveeën opgedeeld en werd overwelf met vier bakstenen graatgewelven. De restanten worden in de 16de eeuw gedateerd.²¹

Verderop in de Brabantdam ter hoogte van nummers 144-152 (CAI ID 333530) werd de pottenbakkerij Van der Schelden uit de 16de en/of 17de eeuw aangetroffen.²² Deze pottenbakkerij bevond zich aan een oude arm van de Schelde (CAI ID 333531) die in gebruik bleef tot 1884.²³

Achter het Sint-Bavo-Instituut in de Reep en Seminariestraat (CAI ID 333541) werden bij een opgraving bewoningsresten aangetroffen die vermoedelijk teruggaan tot de 15de eeuw en langsheen de vroegere Wijgaardstraat (de huidige Seminariestraat) gelegen waren. Enkele bakstenen restanten en resten van een (riool)structuur met een oost-westelijk verloop dateren vermoedelijk uit de 16de en/of 17de eeuw. Enkele restanten wezen bovendien op de aanwezigheid van het Capucinessenklooster dat gesticht werd in 1699 en opgegeven werd in 1784. Er werd een beerput met luxueuze huisraad en een bakstenen constructie met gewelf aangetroffen. In de opvulling van de bakstenen constructie werd archeologisch materiaal waaronder een loden zegel van paus Clemens X (1670-1676) gevonden. Een ronde bakstenen muur dateert uit de 18de eeuw. Bovendien werden ook restanten van de katoenfabriek Lousbergs uit 1823-1925 aangetroffen.²⁴

Aan de Reep 4 (CAI ID 333540) werden bij een toevalsvondst eveneens restanten van het Capucinessenklooster aangetroffen. De resten bestaan uit Balegemse zandsteenblokken met merktekens van steenhouders.²⁵

¹⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: François Laurentplein-Zwaardsteeg [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/222180> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

¹⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Van Eyck-zwembad (DCZSA544) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333543> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²⁰ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Keizer Karelstraat [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/984451> (geraadpleegd op 16 oktober 2023).

²¹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brabantdam 116 (DCZSA533) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333532> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²² Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brabantdam 144-152 (DCZSA531) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333530> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²³ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brabantdam (DCZSA532) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333531> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²⁴ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Seminariestraat/Reep 4 (DCZSA542) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333541> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²⁵ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Reep 4 (DCZSA541) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333540> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

Ter hoogte van de Seminariestraat, aan de overzijde van de eerdergenoemde site, (CAI ID 224178) werden bij een archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem een ophogingspakket met dierlijk materiaal, aardewerk en metaalvondsten uit de late middeleeuwen aangetroffen. Uit de nieuwe tijd dateren een bakstenen puinpakket en een muurfragment.²⁶

Bij wegenwerken aan de Sint-Kristoffelstraat (CAI ID 333542) werden de bakstenen restanten van de Sint-Katerinakapel aangetroffen. Deze constructie wordt gedateerd tussen de 15de en 17de eeuw.²⁷ Bovendien werden ernaast bij een opgraving ter hoogte van de Kristoffelstraat 3 (CAI ID 151587) bakstenen muurresten van het klooster der kapucijnen aangetroffen, die zich in 1589 in Gent hadden gevestigd. Vanaf 1796 werd het klooster als militair magazijn gebruikt, waarna het in 1840 grotendeels gesloopt werd.²⁸

Aan de Brabantdam 68 (CAI ID 333526) wordt melding gemaakt van een winkelpui in Art Nouveaustijl dat verdween in 1869.²⁹ Ook verderop in de Brabantdam (CAI ID 333527, 333528 en 333529) werden bij opgravingen restanten van bakstenen bebouwing en bebouwing in Doornikse kalksteen en baksteen aangetroffen. De gebouwen werden gesloopt bij de wegverbreding in 1869. Mogelijk stond hier ook het Godshuis der volders.³⁰

Ten zuiden werd ter hoogte van CAI ID 983243 onderzoek uitgevoerd aan het Sint-Annaplein. Buiten de kerk werden puinpakketten vastgesteld. Binnen de kerk werden ook puinlagen gevonden, maar ook een oudere natuurstenen vloer en een kettingmuur. Het terrein bleek er sterk opgehoogd om de natte bodemeigenschappen te verbeteren.³¹

Andere gekende archeologische waarden in de omgeving van het onderzoeksgebied bevinden zich al op vrij grote afstand ten opzichte van het onderzoeksgebied of kennen een verschillende landschappelijke ligging. Ze zijn weinig relevant om het archeologisch potentieel van het terrein in te schatten. Daarom worden ze hier niet nader toegelicht. Bekrachtigde archeologienota's of nota's van terreinen in de omgeving bieden geen relevante aanvulling op de reeds besproken CAI-locaties. Daarom lichten we ze hier niet afzonderlijk toe.

²⁶ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Seminariestraat [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/224178> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²⁷ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Kristoffelstraat (DCZSA543) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333542> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²⁸ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Sint-Kristoffelstraat 3 [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/151587> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

²⁹ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brabantdam 68 (DCZSA527) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333526> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

³⁰ Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brabantdam (DCZSA528) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333527> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brabantdam (DCZSA529) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333528> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

Agentschap Onroerend Erfgoed 2021: Brabantdam (DCZSA530) [online] <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/333529> (Geraadpleegd op 16-03-2021)

³¹ Inventaris Onroerend Erfgoed 2023: Sint-Annaplein 46A [online], <https://id.erfgoed.net/waarnemingen/983243> (geraadpleegd op 16 oktober 2023).

2.4.4 Interpretatie van het onderzochte gebied en synthese

Na uitvoering van het bureauonderzoek kunnen de onderzoeksvragen die vooropgesteld werden, beantwoord worden.

Welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologisch potentieel van het terrein? Wat is de landschapshistoriek en de gebruiksevolutie van het terrein?

Het onderzoeksgebied bevindt zich in de wijk Visserij en is gelegen binnen het historisch stadscentrum van Gent nabij de stadsomwalling en in de buurt van de historische versterking Dampoort. Het terrein bevindt zich op lagergelegen grond tussen de Visserij in het oosten en de Nederschelde in het noorden en in het westen. Momenteel is het terrein volledig bebouwd. Het is nog onduidelijk welke impact de bouw van de huidige bebouwing op het bodemarchief had. In de ruimere omgeving zijn voornamelijk resten vanaf de volle middeleeuwen tot de nieuwe tijd bekend.

Het zuiden van het onderzoeksgebied blijkt op basis van historische kaarten minstens bebouwd sinds de 16de eeuw. Sindsdien zijn het karakter en het uitzicht van de bebouwing verschillende malen veranderd. Hierbij is een evolutie op te merken van bebouwing langsheen de straat en met grote achterliggende open ruimte zoals een tuin naar percelen die steeds meer volgebouwd zijn met slechts weinig achterliggende open ruimte.

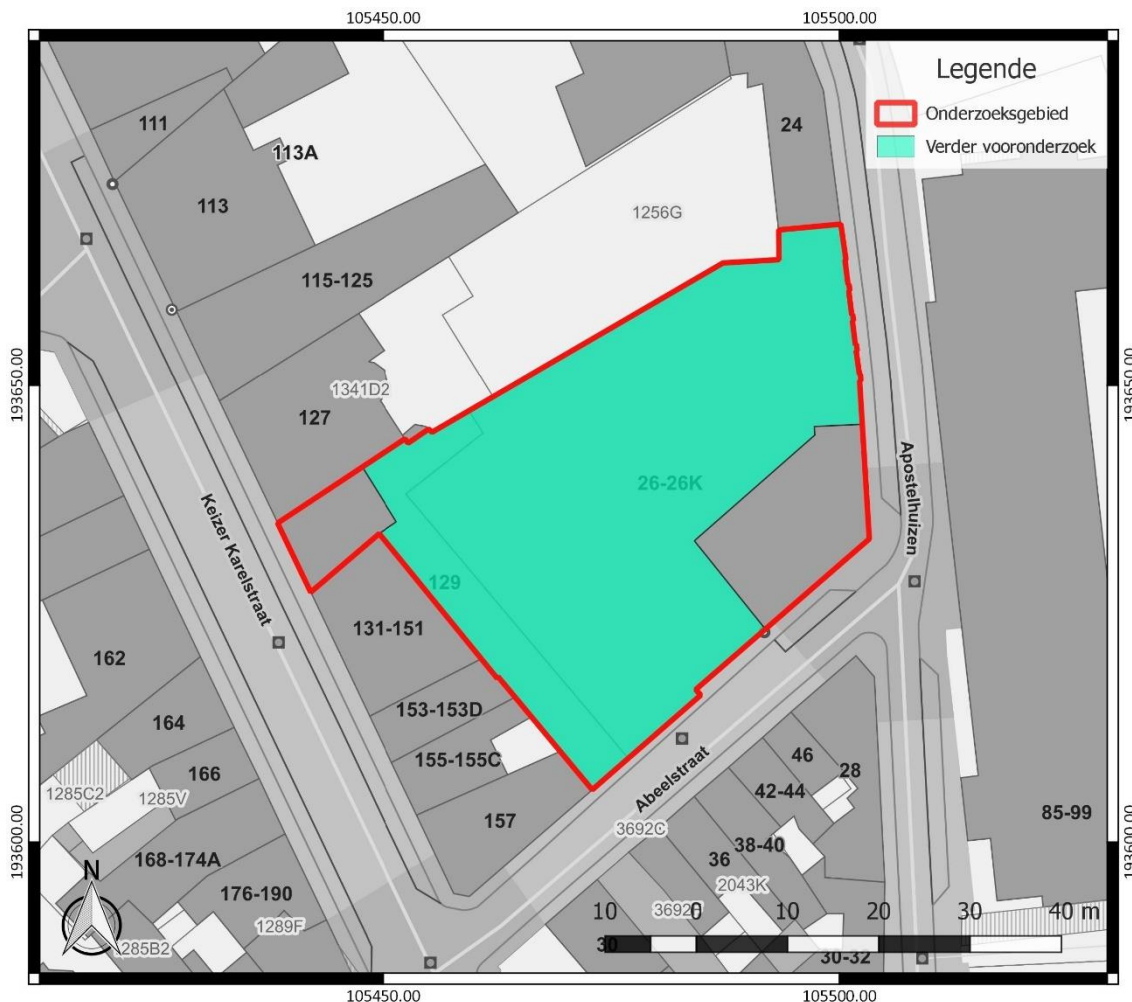
De aanleg van de Keizer Karelstraat lijkt een cruciale rol te hebben gespeeld in de toenemende, gesloten bebouwing in de omgeving van het onderzoekgebied. Vanaf de 20ste eeuw blijkt de huidige bebouwing aanwezig te zijn. Door de verschillende bouwwerken is de toplaag van het bodemarchief wellicht aangetast, waardoor het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite laag is. Sporen kunnen wel nog bewaard zijn gebleven. We verwachten op het terrein in hoofdzaak sporen die gerelateerd zijn aan de bebouwing zoals we die kennen van verschillende historische kaarten.

Wat is de impact van de geplande werken?

De huidige bebouwing en funderingen blijken deels behouden te blijven en deels gesloopt te worden. Op het terrein zal de huidige bebouwing omgevormd worden tot een gemengd project wonen, studentenhuisvesting, kantoor en reca. De voornaamste werken die een verstoring van het bodemarchief zullen veroorzaken, situeren zich in de binnenkern. Hier zullen immers verschillende septische putten, infiltratieputten en regenwaterputten aangelegd worden. Dit betekent plaatselijk een verstoring tot maximaal ca. 3,20 m onder het huidige maaiveld. Verder zal ook een wadi een verstoring van ca. 1,20 m onder het maaiveld teweegbrengen. In een zone van ca. 1700 m² binnen het onderzoeksgebied wordt het bodemarchief bedreigd door de geplande werken in het kader van de vergunningsaanvraag.

2.4.5 Afweging noodzaak verder vooronderzoek

Het bureauonderzoek toont aan dat het onderzoeksgebied archeologisch potentieel kent. Deze inschatting is gebaseerd op de ligging binnen de historische stadskern van Gent. Historische kaarten tonen aan dat vanaf de 16de eeuw het terrein minstens gedeeltelijk bebouwd is. Sindsdien is het terrein bebouwd gebleven, waarbij de open ruimte die aanvankelijk nog aanwezig was, uiteindelijk volledig werd ingenomen door bebouwing. Het is momenteel onduidelijk welke impact de historische en huidige bebouwing op het bodemarchief hebben gehad. Wellicht werd de toplaag van het bodemarchief aangetast. Dit, samen met inzicht in de bodemopbouw door onderzoek dat op het perceel ten noorden uitgevoerd is, geeft aan dat de kans klein is dat goed bewaarde natuurlijke aardkundige eenheden op het terrein bewaard bleven, waarin nog een goed bewaarde steentijd artefactensite aanwezig kan zijn. Sporen kunnen wel nog bewaard zijn gebleven. In de omgeving van het onderzoeksgebied zijn ook al verschillende archeologische waarden gekend. Deze stammen voornamelijk uit de volle middeleeuwen tot de nieuwe tijd. De geplande werken betekenen een ernstige bedreiging van het onderzoeksgebied in een zone van ca. 1700 m² (Figuur 35). Daaruit volgt dat bijkomend archeologisch vooronderzoek nodig is in deze zone.

Figuur 35: Nodig geachte maatregelen, weergegeven op het GRB (www.geopunt.be)

Voor het verdere vooronderzoek wegen we verschillende onderzoeksmethodes af. Geofysisch onderzoek is niet aangewezen omdat dit geen gegevens over de chronologie van de eventueel gedetecteerde fenomenen kan opleveren. Het potentieel op kennisvermeerdering is voor deze

onderzoekstechniek te beperkt. Veldkartering is niet mogelijk binnen het onderzoeksgebied, omdat het volledige terrein bebouwd is.

Landschappelijk bodemonderzoek is mogelijk, maar we kunnen de bodemopbouw op het terrein al goed inschatten dankzij een proefputtenonderzoek dat ten noorden van het terrein uitgevoerd is. Meer inzicht in de bodemopbouw is ook mogelijk aan de hand van andere onderzoeksmethodes. Omdat het potentieel op een goed bewaarde steentijd artefactensite slechts laag ingeschat wordt en omdat er mogelijk een complexe verticale stratigrafie verwacht wordt, is het kosten-baten efficiënter om meteen over te gaan tot de uitvoering van een proefsleuvenonderzoek.

Een proefputtenonderzoek dient dus uitgevoerd te worden om na te gaan of binnen het onderzoeksgebied relevante archeologische sporen aanwezig zijn. Deze onderzoekstechniek biedt daarvoor voldoende ruimtelijk inzicht en is geschikt omdat een site met complexe verticale stratigrafie verwacht wordt.

3 Samenvatting

Naar aanleiding van plannen voor de realisatie van een gemengd project wonen, studentenhuysvesting, kantoor en reca op het terrein, diende een archeologienota opgesteld te worden. Het onderzoeksgebied blijkt gelegen binnen de historische stadskern van Gent, nabij de stadsomwalling. Historische kaarten tonen aan dat het terrein zeker vanaf de 16de eeuw bebouwd is. Het is nog onduidelijk welke impact de historische en de huidige bebouwing op het bodemarchief hebben gehad. In de omgeving van het onderzoeksgebied zijn verschillende archeologische waarden gekend. Ze stammen voornamelijk uit de volle middeleeuwen tot de nieuwe tijd. Een evaluatie van de geplande bodemingrepen geeft aan dat een deel van het bodemarchief bedreigd is. Gezien het archeologisch potentieel van het terrein en de verwachte negatieve impact van de geplande bodemingrepen op het bodemarchief wordt bijkomend vooronderzoek nodig geacht in de zone waar bodemingrepen gepland worden.

4 Bibliografie

4.1 Publicaties

Capiteyn, A./L. Charles/M.-C. Laleman, 2007: *Historische atlas van Gent. Een visie op verleden en toekomst*, Gent.

Pype, P./J. Coenaerts/G. De Hooghe, 2022: *Archeologische evaluatie door middel van proefputten ter hoogte van Apostelhuizen 24 te Gent (prov. Oost-Vlaanderen)*, Gent (ABO Archeologische Rapporten 1936).

Van Buggenhout, J., 2021: *Archeologienota Gent – Apostelhuizen*, Bornem (Rapporten All-Archeo bvba 1178).

Vermeire, S./G. De Moor/R. ADAMS, 1999: *Toelichting bij de Quartairgeologische kaart. Kaartblad 22 Gent*, Brussel.

4.2 Websites

Cartesius (2021)
<https://www.cartesius.be>

Databank ondergrond Vlaanderen (2021)
<https://dov.vlaanderen.be/>

Geoportaal Onroerend Erfgoed (2023)
<https://geo.onroenderfgoed.be/>

Geopunt Vlaanderen (2023)
<https://www.geopunt.be/>

Inventaris Onroerend Erfgoed (2031)
<https://inventaris.onroenderfgoed.be>

Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen (2021)
<https://www.onderzoeksbalans.be>

5 Bijlagen

5.1 Archeologische periodes

